

שמחתה של ארץ ישראל

כה תברכו את בני ישראל

בפרשתנו מצווים הכהנים לברך את עם ישראל באהבה בשלוש ברכות:

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם. יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחַנֶּךָ. יִשָּׂא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם.^א

בגדרי המצווה, כתב בעל ספר החינוך:

שנצטוו הכהנים שיברכו ישראל בכל יום... משורשי המצווה שחפץ השם בטובו הגדול לברך עמו עלייד המשרתים החונים תמיד בית ה', וכל מחשבתם דבקה בעבודתו ונפשם קשורה ביראתו כל היום, ובזכותם תחול הברכה עליהם ויתברכו כל מעשיהם ויהי נועם ה' עליהם.^ב

בהמשך דבריו נדרש החינוך לשאלה מתבקשת:

ואל תתמה לאמור: ולו חפץ ה' בברכתם יצו אתם את הברכה ואין צורך בברכת הכהנים?

בעוד כל תרי"ג מצוות תלויות בבחירתנו ובמעשינו, ברכת כהנים מיוחדת בכך שהקב"ה תולה בה את ברכתו שלו הנמשכת אלינו. מדוע דווקא בדרך זו, המערבת גורם מתווך, בחר הקב"ה לברך את עמו ישראל? ותשובתו:

כי כבר הקדמתי לך פעמים רבות כי בכוח הכשר מעשינו תחול הברכה עלינו, כי ידו ברוך הוא פתוחה לכל שואל בהיותו מוכשר ומוכן לקבלת הטוב. ועל כן כי בחר בנו מכל העמים ורצה שנזכה בטובו הזהירנו וציוונו להכין מעשינו ולהכשיר גופנו במצוותיו להיותנו ראויים אל הטוב, גם ציוונו בטובו הגדול לבקש ממנו הברכה ושנשאל אותה עליידי המשרתים הטהורים, כי כל זה יהיה זכות לנפשותינו ומתוך כך נזכה בטובו.^ב

^א במדבר ו כב-כז.

^ב ספר החינוך, מצווה שעח.

משמע: הברכה היא פועל יוצא ממצבו של המקבל על כל היבטיו – הגופני, הנפשי והרוחני. אין כאן מפתח שפע סודי המסור באופן שרירותי לידיהם של הכהנים, אלא מערך שלם של הכשרה לאומית המצמיח מתוכו את אנשי הסגולה הראויים להוות כלי קיבול לאותו שפע אלוהי, שמצדו יתברך הוא שופע ויורד תדיר אל העולם.

בהמשך דבריו דן החינוך בפרטי המצווה:

ונוהגת מצווה זו בכל מקום ובכל זמן בכהנים, כי עליהם מצווה זו לברך את ישראל. ובשחרית ובמוסף ובנעילה חייבין לברכם, אבל במנחה של כל יום אין שם נשיאות כפיים מפני שבמנחה כבר סעדו כל אדם ויש שם חשש יין ושיכור אסור בנשיאות כפיים. אפילו במנחת תענית גזרו, זיכרונם לברכה, אטו מנחה של כל יום...²

הקורא הישראלי בן זמננו מוצא בדברים אלו שיקוף מדויק למציאות המוכרת לו מבית הכנסת שבו הוא מתפלל. אמנם מי שיצא את גבולות הארץ ונקלע לבתי כנסת אשכנזים בתפוצות יודע שהדברים אינם פשוטים כלל ועיקר: בני אשכנז אינם נוהגים לשאת כפיהם בחוצה לארץ לא בימות החול ואף לא בשבתות. רק בשלושה רגלים הם זוכים לקיים מצווה זו, וגם אז – לא בכל התפילות, אלא בתפילת מוסף בלבד.

לאור קביעתו של החינוך כי "נוהגת מצווה זו בכל מקום ובכל זמן", יש לתמוה כיצד ייתכן הדבר. ביטול מצוות עשה דאורייתא אינו מן הדברים הקלים. קל וחומר במצווה זו, שהרמב"ם ראה חומרה מיוחדת בביטולה, כמו שכתב:

כל כהן שאינו עולה לדוכן – אף־על־פי שביטל מצוות עשה אחת הרי זה כעובר על שלוש עשה... וכל כהן שאינו מברך אינו מתברך, וכל כהן המברך מתברך, שנאמר: "ואברכה מברכין"³.

כיצד, אם כן, יש להבין מנהג זה, הנהוג בקרב בני עדת אשכנז עד היום בלא פקפוק?

מטעם ביטול מלאכה

מרן הבית־יוסף דן בשאלתנו, ומביא את דבריו של מהר"י מולין – הלא הוא המהרי"ל, מגדולי פוסקי אשכנז ומשמרי מנהגיה הקדומים:

כתב האגור שנשאל מהר"י מולין למה אין הכהנים נושאים כפיהם בכל יום מאחר שהוא מצוות עשה, והשיב: מפני שמנהג הכהנים לטבול קודם, כמו שכתוב

² בראשית יב ג.

³ הלכות תפילה ונשיאת־כפיים טו: יב. וכן כתב מרן הבית־יוסף (או"ח, קכח): "כל כהן שאין בו אחד מהדברים המעכבים צריך לישא את כפיו, ואם אינו נושא עובר בשלוש עשה".

בהגהות מיימוניות, ובכל יום קשה להם לטבול בחורף, ולכן עלה המנהג דווקא ביום טוב. וגם מטעם ביטול מלאכה. וכשהכהן אינו נקרא – אינו עובר.^ה

שני תירוצים מציע המהרי"ל, וניתנה האמת להיאמר שבשניהם אין כדי ליישב את הדעת. הקושייה הלא היא מביטול מצוות עשה המפורשת בתורה, והתשובות תולות את הדבר במנהג הטבילה או בביטול מלאכה – טעמים שלא מצאנו מעולם מי שיציע להשתמש בהם בהקשר דומה (בלשונו של הבית יוסף: "תלי תניא בדלא תניא"). ניכרים הדברים שאת עיקר הסמך למנהג ראה מהרי"ל דווקא במשפט שבו חתם את דבריו: "כשהכהן אינו נקרא – אינו עובר". משמע: גם אם אין לנו טעם מספיק למנהג הקדום, יש להצדיקו משום שההימנעות מנשיאת כפיים אינה נחשבת לכהן כביטול מצוות עשה אלא במצב שבו הוא נקרא לשאת את כפיו – ומסרב.

אכן, גם הבית יוסף לא קיבל את דבריו של מהרי"ל. על תשובתו הראשונה כתב ש"דחק עצמו לקיים מנהג מקומו, ואינו מספיק". הרי אין הטבילה לפני ברכת כהנים מחויבת מדין התלמוד, ואם כן אין היא אלא חומרא המביאה לידי קולא – כאשר היא מביאה להימנעות מקיום המצווה המוטלת עלינו מדין התורה. אדרבה, הוסיף וכתב, "מוטב להם שיקיימו שלוש עשה בכל יום ולא יטבלו, כיוון שאינם מחויבים, משיטבלו ועלידי כן יניחו מלקיים שלוש עשה בכל יום". לתשובתו השנייה של מהרי"ל ("מטעם ביטול מלאכה") לא התייחס הבית יוסף כלל, ונראה שסבר שהיא דחוקה עוד יותר.

הרמ"א, ממשיכה של שושלת הפסיקה האשכנזית, נדרש אף הוא ליישב את מנהג מקומו ונחלק על האגור והן על הבית יוסף בהבנת דברי מהרי"ל:

ואני אומר כי הטעם שחשבו הם לטפל הוא העיקר. כי מחמת ביטול מלאכה לעם שבאלו הארצות, שהכהנים והעם טרודין במחיתן בגלותן ואין להם לפרנס בני ביתם כי אם הלחם אשר ילקטו בזיעת אפם דבר יום ביומו, והם טרודין למחייתן ואינם שרויים בשמחה, לכן אין נושאים כפיהם ביום שיש בו ביטול מלאכה לעם. ואף בשבת אינם נושאים כפיהם, מפני שטרודים במחשבתם והרהורים על מעשה ידיהם שעברו ושעתידים להיות, וינוח גופם קצת מעמלם, ואינם שרויים כל כך בשמחה כמו ביום טוב, שנאמר בו: "ושמחת בחגך". ולכן נשתרבה המנהג שלא לישא כפיים כי אם בימים טובים, כן נראה לי.^ה

^ה בית יוסף או"ח, קכח.

^י דברים טז יד.

^ז דרכי משה, או"ח קכח: כא.

"ביטול מלאכה", אם כן, אינו רק דאגה לזמן הקצר הדרוש לשם קיומה של מצוות נשיאת כפיים, אלא הסבר לחיסרון במצבם הרוחני של הכהנים ושל העם, הפוגם בהכשרה הנפשית הראויה לקבלת הברכה.

נימוק מסוג זה הוא בוודאי יוצא דופן בדיון הלכתי, אולם גם מצוות נשיאת כפיים יוצאת דופן. אם בכל מצווה יש נסתר ונגלה – עולם פנימי של כוונת הלב המתבטא במעשה החיצוני, שהוא גופה של מצווה – הרי במצווה זו משקלו של הגורם הנפשי מכריע. ללא הכשרת הנפש המתאימה, לא יוכל המעשה החיצוני להמשיך את ברכת ה'. לא מדובר בתוספת על גוף המצווה, אלא בגורם המאפשר את קיומה. כאשר אנו שרויים במצב שאינו מאפשר שמחה, אנו נעשים ממילא כאנוסים על קיומה של אותה מצווה המביאה אלינו את ברכת ה' באהבה^ח. מסתבר שלא לחינם מאפשרים דיני המצווה להימנע מקיומה מבלי לבטלה בידיים, שכן אין הקב"ה בא בטרוניה עם בריותיו ואינו דורש מהם מה שמעבר ליכולתם.

כדבריו אלו פסק הרמ"א גם להלכה:

נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפיים אלא ביום טוב, משום שאז שרויים בשמחת יום טוב, וטוב לב הוא יברך; מה שאין כן בשאר ימים, אפילו בשבתות השנה, שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם; ואפילו ביום טוב אין נושאים כפיים אלא בתפילת מוסף, שיוצאים אז מבית הכנסת וישמחו בשמחת יום טוב.^ט

^ח ראה דברי רבנו הרצ"ה (שיחות הרב צבי יהודה – במדבר, עמ' 67): "ברכת כהנים אינה מצווה של אמירה. יש בתורה מצוות של אמירה, אמירה בכוונה, אבל כאן נאמר: '... ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם'. אין כאן עניין של אמירה אלא של שימת ברכה. דרך הצינור הזה, מתוך גרום של כהנים, נמשכת ברכה אלוהית, ברכה מן השמים... כדי שהברכה תימשך בכוח המצווה, בכוח הקדושה האלוהית, יש צורך בהרגשה נפשית וגופנית טובה, בשמחה, במצב רוח טוב, ואז אפשר לקיים את הברכה בשלמות ואמיתיות. אבל במצב רוח לא טוב או חולני, אי אפשר לברך... כך המצב בחוץ לארץ: צער הגלות, פירוד הגלות, טרדת הפרנסה בגלות. במצב הגלותי אין אפשרות לברך. זה גדר של אונס. מדי פעם, ביום טוב, יש איזו התרוממות מיוחדת ומתגברים מכוח שמחת יום טוב".

^ט או"ח קכח: מד. יש לציין כי גם הבית יוסף מקבל עקרונית את התלות בין ברכת כהנים לשמחה, שכן בסוגיית כהן שאינו נשוי הוא מקבל את דעתו של רבי יצחק בר יהודה שאינו נושא כפיו משום ש"השרוי בלא אישה שרוי בלא שמחה" (יבמות סב, ב), ואף מוסיף ראיות משלו לכך ש"ראוי למברך שיהיה שרוי בשמחה" (או"ח קכח). אמנם בשו"ע פסק למעשה שיישא כפיו (שם), ואף הרמ"א הביא את שתי הדעות וכתב ש"נהגו שנושא כפיו אף על פי שאינו נשוי, ומכל מקום הרוצה שלא לישא כפיו אין מוחזין בידו, רק שלא יהא בבית הכנסת בשעה שקורין כהנים או אומרים להם ליטול ידיהם".

ארץ משמחת יושביה

בדברי הרמ"א הונח לנו מקושיית הבית יוסף ונחשף העומק הרעיוני שמאחורי מנהג אשכנז הקדום. הפסיקה האשכנזית סברה שאם במציאות הנוכחית עינינו הרואות שאין לנו היכולת להביא עצמנו לידי שמחה, הרי שיש לדון את השעה כ"שעת הדחק" ולהמתין לזמנים טובים יותר. לאורך שנים רבות לא מצאנו שינוי במנהג זה, ולא קם מי שאמר כי כבר בטל הצער והוסרה הטרדה, ומעתה ניתן לשאת כפיים גם בחוצה לארץ.

אולם יוצא מן הכלל אחד בכל זאת קיים – ארץ ישראל. מאז ומתמיד נהגו כל בני עדת אשכנז העולים ארצה לשאת כפיהם כמנהג הספרדים. נאמנה עדותו של בעל פאת השולחן, רבי ישראל משקלוב, מנהיג עליית תלמידי הגר"א לפני כמאתיים שנה:

ובכוללנו מיום שזכינו לקבוע ישיבתנו בארץ ישראל ובירושלים עיר הקודש,
מנהגנו שהכהנים נושאים כפיהם בכל יום ובשבת וביום טוב כדת.¹

מיהי הסיבה לכך שבניין זה קיבלו על עצמם תלמידי הגר"א העולים ארצה את מנהג הספרדים, בשעה שבכל יתר תחומי ההלכה והמנהג שמרו על מנהגם המקורי? תאמר – ארץ ישראל ארץ זבת חלב ודבש, ואין בה טרדת פרנסה? דברים אלו רחוקים ביותר מן המציאות שקידמה את פניו של רבי ישראל משקלוב וחבריו בבואם לארץ. המעיין בהקדמת ספרו² ימצא תיאור מפורט ונוגע ללב של ייסורי עוני, מחלה ומוות שהיו מנת חלקם של מוסרי הנפש על האחיזה באדמת ארץ קודשנו באותן שנים.

¹ פאת השולחן ב: טז.

² "ובכן גם עליי חובה להזכיר הייסורין וצרות שעברו עליי בייסורי א"י, כמו שכתוב 'יסר יסרני י-ה ולמות לא נתנני' (תהלים קיח יח). ויהי בשנת תקע"ג בשובי ממדינתנו אחרי עזרני הרחמן וייסדתי יסודות קבועות ליישוב ארצנו בכל גלילותינו. ופגעתני בזמן צרות המגפה בגליל הק' ר"ל לא תקפ"ץ ותעשה בני אדם כדגי הים ר"ל ויברחו אנשים רבים למדברות וליערות בשיירות, גם אני ובני ביתי נסענו לעיה"ק ירושלים ת"ו, ואני בדרך מתה עליי נוות ביתי אשת נעורים הצנועה יראת ה' מרת העני' תנצב"ה ביום ה' סיוון. ואקברה בדרך בעיה"ק שפרעם טוב"ב. ובבואי עם כל בני ביתי לעיה"ק ירושלים ת"ו, גם שם מצאתי מחדרים אימה וחשכה עלה מוות בחלונינו. ושמה נלקיתי בכפליים בעו"ה בניי יצאוני ואינם, בחורי חמד חמודי לבני. בראשונה החל הנגף ונלקח חתני המופלג השנון וירא שמים כמו"ה יואל... ואחריו נפטרה בתי הצנועה מרת לאה... ונשאר ממנה תינוק יונק הבן יקיר לי נכדי המופלג כמוה' אליקום יקיר. וסבלתי ייסורין רבים לגדלו עד היה בן כ' שנה ונלקח גם כן ממני... ובתי הנחמדת מרת אסתר נפטרה י"ד אב ואחר כך נפטרה בני הנחמד... ובא אליי שמועה רעה מגליל הק' שנפטר אדוני אבי הרבני המופלג בתורה ויראה עסקן במצוות כמו"ה שמואל זצ"ל עם אמי מגדלתי מרת מלכה נ"ע... וסבלתי צרות הרבה מצרי הגוים אילי הארץ בעת סוגרה העיר עכו יע"א, והושלכתי בבית הסוהר בשבי הקשה, וסבלנו פחדים ואימת מוות ומכולם הצילנו הרחמן יתברך שמו... ואחר כך בחודש אדר תקפ"ה היה פה עיה"ק צפת ת"ו מפולת בתים בימות הגשמים מגשמים מרובים ורחות קשות ונפלו הרבה בתים, ונפל ביתי בליל י"ג אדר ואני וכל בני ביתי ושכניי ישבו בתוך הבית בעת שנפלה, וברוך ה' שעשה לנו נס במקום הזה שהצילנו עם כל בני ביתי..." לאחריה נתגלה קברו בבית העלמין העתיק בטבריה ת"ו.

עדות נוספת – קיצונית אף יותר – לכך שיושבי ארץ־ישראל אינם בכלל דברי הרמ"א, עולה מתוך מעשה שהיה במרן הרב זצ"ל. אחת השאלות העיקריות שבהן התלבט הרב כאשר עמדה לפניו נסיעה לחו"ל, הייתה שאלת ביטול ברכת כהנים למנהג האשכנזים, כמסופר:

סמוך לנסיעה [=נסיעתו לאירופה לכנסייה הגדולה של רבני אגודת ישראל בערב מלחמת העולם הראשונה] חיבר הרב קונטרס מיוחד, שיגע עליו שבוע ימים, בעניין ברכת כהנים בחוץ־לארץ. הסביר הרב להרי"מ חרל"פ בהיותם בדרך: "כל זמן שלא פתרתי בעיה זו – לא יכולתי לנסוע; עכשיו שהוחוור לי העניין, אבקש את הגאונים והצדיקים שאפגוש שם לחוות דעתם". ועוד אמר הרב שהוא יבקש מהרבנים שיהיו בכנסייה הגדולה שיתירו על כל פנים לו במיוחד לברך ברכת כהנים בכל יום גם בחוץ־לארץ, היות והוא בא מארץ־ישראל, מפני כבודה של הארץ.²¹

הרי שלדעת מרן הרב זצ"ל ישנו הבדל הלכתי מהותי בין אדם המוגדר כתושב ארץ־ישראל ובין חברו שהוא תושב חוצה לארץ, עד כדי כך שתושב הארץ ינהג כמנהגו גם בחו"ל. הבדל זה אינו מביא בחשבון את מצבם הכלכלי, הבריאותי או הנפשי של שני היהודים. עני שבארץ־ישראל יברך ברכת כהנים בשמחה, בעוד עשיר שבחוצה לארץ יימנע מלשאת כפיו משום טרדתו בהרהוריו על מלאכתו ופרנסתו. הכיצד?

אין זאת אלא שארץ־ישראל עצמה – היא המשמחת. גם בשנים שבהן שממה על אויבינו השולטים בה, וגם לאחינו העולים לחונן עפרה הצמיחה קוץ ודרדר, הייתה בה שמחה יתרה שלא ניתן היה להשיגה בחוצה לארץ. אם על ארצות העמים נאמר "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך"²², הנה ארץ־ישראל היא הבית, מקום המנוחה והנחלה, וגם ייסוריה אינם סותרים את השמחה הבסיסית שאדם שמח בהימצאו בביתו, מקום קביעותו הטבעי.

במילים אחרות: לא כמות הכסף שיש בידו של אדם ולא מידת הקשיים שבהם הוא נדרש לעמוד היא הקובעת את מידת השמחה שבחיי. מה שקובע הוא הידיעה שהוא נמצא במקומו, מעבד את אדמתו, צועד בדרך שהועיד לו בוראו. בארץ ישראל, ארץ חיינו, אנו יודעים שאנו בדרך אל היעד הנכון והאמיתי. גם אם קשה הדרך, ולעתים היא קשה עד מאוד, ברור לנו שכל הקשיים והקרבנות הם בדרך המלך, בתחום המואר של

²¹ שבחי הראי"ה עמ' קטו. יש לציין כי גם מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל, בהיותו בחו"ל מתוקף תפקידו כרבה הראשי של ארץ־ישראל, הקפיד להתפלל בבית כנסת ספרדי דווקא כדי לזכות לקיים מצוות ברכת כהנים ("ראש־דברך – עובדות והנהגות ממרן הגר"א שפירא זצ"ל", עמ' שעו).

²² דברים כח סה.

"ארץ אשר... תמיד עיני ה' אלוהיך בה"⁷. לעומת זאת, בארצות נכר, כל קושי קטן מזכיר לנו את האמת המרה שלא זו ארצנו, לא זה מקומנו, לא זו דרכנו. יש חיסרון יסודי בעצם מציאות חיינו, והוא גורם לנו לראות את הקשיים העוברים עלינו לא כהתקדמות אלא כנסיגה, לא כהשקעה נושאת רווח אלא כנגישה שרירותית של אויב אכזרי⁸.

סגולתה של ארץ ישראל

חידוש נפלא של החתם־סופר חושף עומק נוסף במקור שמחתה של ארץ־ישראל. ידועה מחלוקתם של רבי ישמעאל ורבי שמעון ברייחאי בדבר היחס הנכון שבין לימוד התורה לעיסוק בפרנסה⁹: רבי ישמעאל סובר שיש לאדם להנהיג בעצמו מנהג דרך־ארץ, תורה עם מלאכה, ורבי שמעון זועק לעומתו – "תורה מה תהא עליה?" לדעתו אין לאדם אלא לעסוק בתורה, ויסמוך על כך שמלאכתו תיעשה בידי אחרים.

אם דברים כפשוטם, הרי הם קשים לקבלם. האם תיתכן מחלוקת כה קוטבית בסוגיה בעלת משקל עיקרי כליכך בחייו של כל אדם? החתם־סופר לא קיבל הבנה זו. לדעתו, אין רבי ישמעאל ורבי שמעון חולקים כלל, אלא דבריו של כל אחד מהם אמורים במציאות שונה. דבריו של רבי שמעון מכוונים ליהודים המתגוררים בחוצה־לארץ¹⁰, שעבורם עבודת האדמה אינה אלא אמצעי לפרנסה, בעוד דבריו של רבי ישמעאל אמורים במעבדי אדמתה של ארץ־ישראל, העוסקים כל ימיהם במצווה.

בלשונו:

⁷ שם יא יב.

⁸ אם נשוב לסוגיית הכהן הרווק, הרי שלשיטת האשכנזים אדם נשוי שמח באופן מהותי יותר מאדם שאינו נשוי, וזאת למרות שהראשון נושא ריחיים בצווארו (ראה קידושין כט, ב) והשני חופשי מעול זה. מדוע? משום שהקמת משפחה היא שליחותו הטבעית של הגבר, ומשום כך אין הקשיים הכרוכים בה מפריים את שמחתו. לעומת זאת, כאשר הוא בטל משליחות זו הוא חס חיסרון יסודי, ויתרונות שוליים אינם יכולים לפצות עליו.

⁹ ברכות לה, ב.

¹⁰ וכך גם ליושבי ארץ ישראל בדורו, שהיו נתונים תחת שלטון הרומאים ולא תחת ריבונות ישראלית, וסבר רשב"י שמציאות זו כמוה כגלות. ברוח זו כתב גם מרן הרב זצ"ל (אורות התחייה, כז): "ההתגברות הרוחנית העליונה מחזקת את התכנים המעשיים ומגברת את ההתעניינות בעולם ובחיים וכל אשר במ. רק בזמן החורבן, וקרוב לו, שהחיל הישראלי נעתק מאדמתו והוצרך להכיר את תעודתו רק במעמדו הרוחני המופשט, הושרשה ביחידים הדרכה לפרישות מחיי שעה בשביל חיי עולם, וגם על זה יצאה מחאה שמיימית. אבל כאשר הגיע התור של בניין האומה בארצה, והצורך המעשי של הסידורים המדיניים והחברתיים נעשה חלק מתכנית פעלי הכלל, הרי הם הם גופי תורה, וכל מה שיתרחבו הגורמים המעשיים ויתבססו יותר יפעל הרוח המלא קדושה וחיי אמת על העולם ועל החיים, ואור ישראל יאיר פני תבל בכליל יפעתו".

נראה לעניות דעתי [ש]רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא "ואספת דגנך" אלא בארץ־ישראל ורוב ישראל שרויין [עליה], שהעבודה בקרקע גופה מצווה משום יישוב ארץ־ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה ציוותה התורה "ואספת דגנך". ובעז זורה גורן השעורים הלילה משום מצווה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר אפילו שארי אומניות שיש בהם יישוב העולם הכול בכלל מצווה. אבל כשאנו מפוזרים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם, וכל שמרבה העולם יישוב מוסיף עבודת ה' חורבן, מודה רבי ישמעאל לרשב"י...^י

אם כן, הסיבה לכך שיושבי הארץ שמחים יותר מיושבי חוצה־לארץ נעוצה בהבדל מהותי: בגלות אין אנו מקיימים מצווה כאשר אנו עוסקים בפרנסה או ביישובו של עולם. היציאה מבית המדרש אל עמל המלאכה היא ניתוק ממקור החיים האלוהי, ולפיכך יש בה צער וטרדת נפש. לא כך בארץ־ישראל, שבה בית המדרש והשדה מתאחדים בערכם האלוהי. כאן וכאן אנו מוצאים עצמנו עוסקים במצווה, שואבים חיים ממקורם ומחברים שמים וארץ בקשר אמיץ שיש בו גם שמחה גם ברכה.

בדברי החתם־סופר משולב ביטוי המזכיר את דבריו הידועים של רבנו בחיי: "וכל מה שהוסיף העולם בניין הוסיף השכל חורבן"^ט. ישנה יריבות יסודית בין עולם השכל הרוחני לבין עולם החומר הגשמי, כאשר השקעה באחד מהם באה בהכרח על חשבון השני. לדברי החתם־סופר, יריבות זו אינה שייכת בארץ־ישראל, שבה העולמות מתמזגים לכלל מציאות שלמה ומבורכת.

דברים אלו באים לידי ביטוי מופלא בקריאת קודשו של מרן הרב זצ"ל:

הגיע הזמן לפרסם בעולם שהקודש, האידיאליות העליונה הראויה להיות נכספת מכל צדיקים, מכל ברי לב, הוא יונק מהחול, כמו שהצומח יונק מהדומם וכמו שהחי והאדם ניזון ממה שהוא למטה ממדרגתו בהוויה. ואז יבוא התור בעולם שרוח הקודש ושאיפת הקודש יהיו הגורמים האדירים לבניין העולם ושכלולו, ויסור אז מהעולם אותו המצב של המארה העתיקה הרובצת עליו, המתבטאת במאמר הפילוסופי־המוסרי של החסיד בחובות־הלבבות: "שכל מה שמוסיף העולם יישוב, מוסיף השכל חורבן", ויהיו יישוב השכל ויישוב העולם הולכים בהדדיות גמורה, ויהיה כבוד ה' לעולם וישמח ה' במעשיו.^כ

^י חידושי החתם־סופר למסכת סוכה לו, א.

^ט חובות הלבבות ט: ב (תרגום הרב קפאח).

^כ נאדר בקודש, בתוך מאמרי הראי"ה ח"ב, עמ' 406.

אמנם, אין הרב זצ"ל כותב שכבר הגענו הלכה למעשה לזמן הנכסף הזה של אחדות החומר והרוח, החול והקודש. אין ספק שהמציאות עודנה עושה את דרכה, ועדיין נותר לנו מה לברר עד שנגיע אל השלמות המיוחלת. עם זאת, כבר הגיע הזמן לפרסם בקול צלול את החזון, ההולך וקורם עוד וגידים: הסתירה שבין קודש וחול, בין תורה למלאכה, בין שמחה לפרנסה – אינה אידיאל, אלא מארת גלות עתיקה הנוגדת את טבע החיים. תורת חוצה-לארץ היא, שעשתה את תפקידה ושמרה עלינו בארצות הגויים, וכעת הולך ובא הזמן שבו תיגלה מתוכה תורת ארץ-ישראל, הראויה לחיי קודש בריאים של עם היושב על ארצו.